

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՄԱՐԻՆԵ ՍԱՄՎԵԼԻ ՅԱՐՄԱԼՈՅԱՆ

**ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ ՀԵՏԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ.
ՍՈՑԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**

ԻԲ.00.01–«Սոցիոլոգիական հետազոտությունների մեթոդաբանություն, տեսություններ, սոցիալական տեխնոլոգիաներ և գործընթացներ» մասնագիտությամբ սոցիոլոգիական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ – 2017

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Երևանի պետական համալսարանի Սոցիոլոգիայի ֆակուլտետի գիտական խորհրդում:

Գիտական ղեկավար՝

փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր
պրոֆեսոր **Լ. Հ. Հարությունյան**

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝

սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր,
պրոֆեսոր **Ա. Կ. Սահակյան**

սոցիոլոգիական գիտությունների
թեկնածու, դոցենտ **Ա. Գ. Բաբլոյան**

Առաջատար կազմակերպություն՝

ՀՀ Աշխատանքի և սոցիալական
հարցերի նախարարության
Աշխատանքի և սոցիալական
հետազոտությունների ազգային
ինստիտուտ

Ատենախոսության պաշտպանությունը տեղի կունենա 2017 թ. հունիսի 23-ին՝ ժամը 15:00-ին, Երևանի պետական համալսարանում գործող՝ ԲՈՀ-ի փիլիսոփայության և սոցիոլոգիայի 013 խորհրդի նիստում:

Մասնագիտական խորհրդի հասցեն՝ 0025, Երևան, Աբովյան 52ա, ԵՊՀ:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ Երևանի պետական համալսարանի գրադարանի գիտական աշխատողների ընթերցասրահում:

Սեղմագիրն առաքված է 2017 թ. մայիսի 23-ին:

Մասնագիտական խորհրդի գիտական քարտուղար՝
փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու,
դոցենտ

Գ. Ա. Սողոմոնյան

Թեմայի արդիականությունն ու հրատապությունը: Սոցիալական պաշտպանության պարզագույն ձևերը գոյություն են ունեցել հասարակությունների զարգացման ամենավաղ փուլերում: Սակայն հասարակությունների զարգացման հետ մեկտեղ՝ սոցիալական պաշտպանության ապահովման գործում առավելապես կարևորվել է պետության դերը: Այսօր յուրաքանչյուր պետության բնակչության սոցիալական պաշտպանվածությունը անհնար է պատկերացնել առանց արդյունավետ գործառու սոցիալական պաշտպանության համակարգի, ինչը թույլ է տալիս կանխարգելել սոցիալական ռիսկերը, մեղմել կամ վերացնել դրանց հետևանքները:

Ատենախոսությունը նվիրված է հետխորհրդային Հայաստանում բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի ձևավորման գործընթացի սոցիոլոգիական վերլուծությանը՝ լրացնելու համար այդ ոլորտում տեսամեթոդաբանական և գործնական ասպեկտների ամբողջական սոցիոլոգիական պատկերի առկա բացը:

Հետխորհրդային Հայաստանում բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի ձևավորումը սկզբնական շրջանում տեղի է ունեցել տարեայնորեն, մեծ մասամբ հատվածային: Հայտի գրեթե բոլոր գաղափարախոսությունների՝ ազատական, երբեմն անգամ համընդանուր բարեկեցության, մասամբ նաև՝ նեոազատական ու խորհրդային շրջանից ժառանգություն ստացած ու դեռևս կենսունակությունը պահպանող պատեռնալիստական բնույթի մոտեցումների նորովի՝ ազատականացման համատեքստում «փաթեթավորած» առանձին «պատահիկների» համաժամանակյա գոյության պայմաններում բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի ձևավորման գործընթացը, ըստ էության, դեռևս չի ավարտվել: Այդ իսկ պատճառով հետխորհրդային Հայաստանում բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի ձևավորման գործընթացի առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը, ինչպես նաև ներկա համակարգի ամբողջական ձևավորման և կայացման հնարավորությունների բացահայտումը սոցիոլոգիական ուսումնասիրության տեսակետից **արդիական** խնդիր է:

Հիմնահարցի գիտական մշակվածության աստիճանը: Բնակչության սոցիալական պաշտպանության հիմնախնդիրների ուսումնասիրությանը առաջինը անդրադարձել են տնտեսագիտական տեսության՝ քաղաքատնտեսության դասական դպրոցի ներկայացուցիչները՝ Ա. Սմիթը, Ռ. Ռիկարդոն, Թ. Մալթուսը և այլք: Այս մոտեցման շրջանակում սոցիալական պաշտպանությունը դիտվում էր որպես աջակցության տրամադրում աղքատներին, և բնակչության սոցիալական պաշտպանության հիմնախնդիր լուծումը չէր համարվում պետության իրավասությունը, փոխարենը պատասխանատվությունը դրվում էր կամ բնակչության, կամ էլ բարեգործների և նվիրատուների վրա: Բնակչության սոցիալական պաշտպանության ապահովման գործում պետության դերն ու մասնակցությունը սկսեց կարևորվել տնտեսագիտական տեսության նորդասական դպրոցի ներկայացուցիչների՝ Ա. Մարշալի, Ա. Պիգուի, Վ. Պարետոյի, Ն. Բունզեի և այլք

աշխատություններում: Վերջիններիս կարծիքով բնակչության սոցիալական պաշտպանության ապահովման տեսանկյունից կարևորվում էր հարուստների և աղքատների միջև հակասությունների հաղթահարումը: Բնակչության սոցիալական պաշտպանության հիմնախնդիրը քննարկվում է նաև Ջ. Քեյնսի և քեյնսյան դպրոցի ներկայացուցիչների կողմից, ովքեր գտնում էին, որ պետության կողմից իրականացվող քաղաքականությունը պետք է ուղղված լինի արտադրության, զբաղվածության, ինչպես նաև եկամուտների վերաբաշխման խնդիրների լուծմանը: Ինստիտուցիոնալ ուղղվածության տնտեսագետների աշխատություններում (Թ. Վեբլեն, Ու. Միտչել, Յ. Թիմբերգեն, Ջ. Գելբերյեթ և այլք) պետության դերը բնակչության սոցիալական պաշտպանության գործում համարվում է շուկայի հնարավորությունների և բնակչության պահանջմունքների միջև առկա հակասությունների հաղթահարումը: Սոցիալական պաշտպանության հիմնախնդիրների գիտական մշակման գործում մեծ է արևմտյան հասարակական գիտության այնպիսի տեսաբանների ավանդը, ինչպիսիք են Ու. Բևերիջը, Ռ. Թիթմոսը, Վ. Ջորջը, Տ. Մարշալը: Վերջիններիս աշխատություններում ներկայացված են պետության սոցիալական քաղաքականության ժամանակակից ըմբռնումը, սոցիալական պաշտպանության ձևերը, սկզբունքները:

Խորհրդային սոցիալական գիտությունը խուսափում էր «սոցիալական պաշտպանություն» եզրույթի կիրարկումից: Խորհրդային Հայաստանում ընդհանուր սոցիալական ապահովության գաղափարն ավելի առաջանահերթ էր համարվում, քան սոցիալական պաշտպանության գաղափարը: Հատկանշական է, որ երկրում սոցիալական պաշտպանության հիմնախնդրի նկատմամբ գիտական հետաքրքրությունը գրեթե բացակայում էր: Բայց մշակվել էր սոցիալական պաշտպանության համակարգի առանձին տարրերի մասին տեսություն: Ընդհանուր առմամբ խորհրդային ժամանակահատվածում սոցիալական պաշտպանության տեսությունը ձևավորված չէր:

Հետխորհրդային շրջանի ռուսաստանյան գիտական գրականության մեջ այս տեսությունը սկսեց զարգացվել ռուս գիտնականներ Վ. Յուդինի, Ա. Ստարշինովի, Տ. Վիկուլինայի, Ա. Պաշկովի, Մ. Լեպիխովի, Վ. Անտրոպովի, Ա. Ավերինի, Տ. Միրոնովայի, Ն. Գորելովի, Եվ. Խոլոստովայի և այլոց կողմից:

Հետխորհրդային շրջանի ռուսական գիտական գրականության մեջ հանդիպող «բնակչության սոցիալական պաշտպանություն» եզրույթի սահմանումները կարելի է պայմանականորեն խմբավորել երեք խմբում: Առաջին խմբում ներառված սահմանումներում սոցիալական պաշտպանությունը դիտվում է որպես գիտական եզրույթ: Երկրորդ խմբում ներառված սահմանումներում շեշտադրվում է սոցիալական պաշտպանության կիրառական կողմը: Իսկ երրորդ խմբում ներառված սահմանումները ներառում են նախորդ երկու խմբերում ընդգրկված սահմանումները միաժամանակ:

Այսպիսով, «սոցիալական պաշտպանություն» եզրույթը առ այսօր չունի սպառիչ և հստակ մեկնաբանություն: Ավելին, մինչ օրս հստակեցված չէ «սոցիալական

պաշտպանություն» եզրույթի, ինչպես նաև դրա հասկացութային ապարատում ներառված հիմնական հասկացությունների բովանդակությունը՝ սոցիալական պաշտպանության համակարգի կառուցվածքային հիմնական տարրերի և դրանց գործառույթների համատեքստում:

Հատկանշական է, որ հետխորհրդային Հայաստանում սոցիալական պաշտպանության համակարգի առանձին ենթաոլորտներն են դարձել սոցիոլոգիական վերլուծության առարկա: Մասնավորապես, Հայաստանում երեխաների սոցիալական պաշտպանության համակարգի զարգացման գործընթացի ուսումնասիրմանն են նվիրված Մ. Անտոնյանի աշխատանքները, իսկ Ա. Բաբայանի աշխատանքներում ներկայացված են Հայաստանի սոցիալական ապահովության ռազմավարության սոցիոլոգիական վերլուծության արդյունքները: Ս. Աստվածատուրովը անդրադարձել է անցումային շրջանի Հայաստանի սոցիալական քաղաքականության համակարգի սոցիոլոգիական վերլուծությանը: Հարկ է նկատել, որ հետխորհրդային Հայաստանում առ այսօր իրականացված չէ բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի ձևավորման, հետագա զարգացումների հետ կապված գործընթացների սոցիոլոգիական ուսումնասիրություն: Ըստ այդմ, ուսումնասիրված չեն սոցիալական պաշտպանության գործող մեխանիզմների առանձնահատկություններն ու դրանք գործարկող սուբյեկտների գործառույթները, ինչպես նաև ՀՀ-ում սոցիալական պաշտպանության համակարգի ձևավորմանը խոչընդոտող հիմնախնդիրները: Նման ուսումնասիրությունը հնարավորություն կտա ուրվագծելու ՀՀ-ում բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի ձևավորման և կայացման հնարավորությունները:

Ատենախոսության նպատակն է վերլուծել հետխորհրդային Հայաստանում բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի ձևավորման գործընթացը, վերջինիս կառուցվածքային հիմնական տարրերի գործառույթները, սոցիալական պաշտպանության իրականացման հիմնական մեխանիզմները, ուրվագծել ՀՀ-ում բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի կայացման ու հետագա զարգացման ուղիները:

Ատենախոսության նպատակը ենթադրում է հետևյալ տեսական և հետազոտական խնդիրների առաջադրումն ու լուծումը.

1. Հստակեցնել «բնակչության սոցիալական պաշտպանություն» և «սոցիալական պաշտպանության համակարգ» եզրույթների բնորոշումները, ինչպես նաև դրանց հասկացութային ապարատում ներառված հիմնական հասկացությունների բովանդակությունը:
2. Հետազոտել բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգը՝ կիրառելով սոցիոլոգիական հետևյալ մոտեցումները՝ համակարգային և կառուցվածք-գործառութային:

3. Վերլուծել հետխորհրդային Հայաստանում բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի ձևավորման գործընթացը:
4. Վերհանել բնակչության սոցիալական պաշտպանվածությունը բնութագրող հիմնական ցուցանիշները:
5. Վերլուծել բնակչության սոցիալական պաշտպանվածության օբյեկտիվ պատկերն ու սուբյեկտիվ ընկալումները հետխորհրդային Հայաստանում:
6. Բացահայտել հետխորհրդային Հայաստանում բնակչության սոցիալական պաշտպանության տիպանմուշի (սոցիալական պաշտպանության մոդելի) առանձնահատկություններն ու կերպափոխումները:
7. Քննարկել ՀՀ սոցիալական պաշտպանության գործող տիպանմուշի (մոդելի) հիմնախնդիրները և առաջարկել դրանց լուծման ուղիները:
8. Հետազոտել ՀՀ բնակչության սոցիալական պաշտպանության առկա համակարգը՝ սոցիոլոգիական հետևյալ մոտեցումների՝ համակարգային և կառուցվածքագործառության, կիրառմամբ:
9. Վերլուծել ՀՀ-ում բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի ձևավորմանը խոչընդոտող հիմնախնդիրները և ներկայացնել դրանց լուծման հնարավոր ուղիները:

Ատենախոսության տեսա-մեթոդաբանական հիմքերը: Ատենախոսության տեսական հիմքը սոցիոլոգիական հետևյալ մոտեցումների՝ համակարգային, կառուցվածքագործառության, հիմնարար դրույթներն են:

Ատենախոսական հետազոտության **էմպիրիկ հիմքերն են՝**

1. ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայության 2001-2016թթ. տարեգրքերում և 2011, 2012, 2013, 2012, 2015 թթ. «Հայաստանի սոցիալական պատկերը և աղքատությունը» վիճակագրական-վերլուծական զեկույցներում բերված վիճակագրական տվյալները:
2. 1995-2016 թթ. ՄԱԿ-ի Մարդկային զարգացման զեկույցներում Հայաստանի մասով ներկայացված վիճակագրական տվյալները:
3. ՀՀ բնակչության սոցիալական պաշտպանությանը առնչվող մի շարք նորմատիվ-իրավական ակտերը և անցկացված սոցիոլոգիական հետազոտությունների արդյունքները (հեղինակի կողմից իրականացվել է փաստաթղթերի երկրորդային վերլուծություն):
4. ՀՀ-ում 2015 թվականին հեղինակի կողմից իրականացված որակական սոցիոլոգիական հետազոտության արդյունքները:

Ատենախոսության գիտական նորույթը: Ատենախոսությունում առկա են նորույթ հանդիսացող գաղափարներ, մոտեցումներ, տեսական ընդհանրացումներ և առաջարկություններ, որոնցից առավել կարևոր են հետևյալները.

1. Հստակեցված է «բնակչության սոցիալական պաշտպանություն» եզրույթի հասկացության համարում ներառված հիմնական հասկացությունների բովանդակությունը՝ սոցիալական պաշտպանության համակարգի կառուցվածքային հիմնական տարրերի ու դրանց գործառույթների համատեքստում:

2. Վերլուծված է հետխորհրդային Հայաստանում բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի ձևավորման գործընթացը:

3. Բացահայտված են հետխորհրդային Հայաստանում սոցիալական պաշտպանության տիպանմուշի (մոդելի) առանձնահատկություններն ու հակասությունները:

4. Փաստարկված են սոցիալական պաշտպանվածությունը բնութագրող օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ ցուցանիշների համատեղ կիրառման առավելությունները բնակչության սոցիալական պաշտպանվածության մակարդակը գնահատելիս:

5. Բացահայտված է հետխորհրդային Հայաստանում սոցիալական պաշտպանվածության պատկերը՝ բնակչության սոցիալական պաշտպանվածությունը բնութագրող օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ ցուցանիշների համատեղ կիրառմամբ:

6. Մանրամասն վերլուծված է ՀՀ սոցիալական պաշտպանության առկա համակարգի ֆունկցիոնալ վիճակն ու հիմնախնդիրները:

7. Առաջարկված են ՀՀ-ում բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի ձևավորման գործընթացը տրամաբանական ավարտին հասցնելու քայլերը:

Ատենախոսության տեսական և գործնական նշանակությունը: Տեսական արժեք է ներկայացնում «բնակչության սոցիալական պաշտպանություն» եզրույթի հստակեցումն ու սոցիալական պաշտպանության համակարգի սոցիոլոգիական վերլուծությունը: Առաջին անգամ փորձ է արված սոցիալական պաշտպանության առկա տիպանմուշի հանգամանալից վերլուծության միջոցով բնութագրել ՀՀ-ում գործող սոցիալական պաշտպանության «թվացյալ (պսևդո) համակարգը»: Արժեքավոր է նաև իրականացված բնակչության սոցիալական պաշտպանվածությունը բնութագրող տարաբնույթ օբյեկտիվ ու սուբյեկտիվ ցուցանիշների համադրումը, որը թույլ է տվել մեկնաբանել սոցիալական պաշտպանվածության վերաբերյալ «օբյեկտիվ պատկեր-սուբյեկտիվ ընկալում» հարաբերակցությունը:

Կիրառական արժեք են ներկայացնում կատարված սոցիոլոգիական հետազոտություններն ու վերլուծությունները, որոնք հնարավորություն են ընձեռել օբյեկտիվ ցուցանիշների համադրման միջոցով գնահատել բնակչության սոցիալական պաշտպանվածության մակարդակը հետխորհրդային Հայաստանում:

Կիրառական արժեք է ներկայացնում ՀՀ սոցիալական պաշտպանության ներկա տիպանմուշի վերլուծությունը, որը ուղի է հարթում գործող տիպանմուշը հստակեցնելու համար: Կիրառական արժեք է պարունակում սոցիալական պաշտպանության

մեխանիզմների համակողմանի վերլուծությունը, որը պարունակում է կոնկրետ հանձնարականներ ու քայլեր՝ ուղղված մեզանում սոցիալական պաշտպանության արդյունավետ համակարգ ձևավորելու գործընթացն ավարտին հասցնելուն:

Ատենախոսության փորձաքննությունը: Ատենախոսության հիմնական գաղափարները ներկայացված են գիտական հանդեսներում հրատարակված 6 հոդվածներում: Ատենախոսության հիմնական դրույթները հեղինակը փորձարկել է ԵՊՀ սոցիալական քաղաքականություն և սոցիալական վարչարարություն մագիստրոսական ծրագրով 2011 թվականից դասավանդվող «Հայաստանի արդի սոցիալական քաղաքականությունը» դասընթացի շրջանակում:

Ատենախոսության կառուցվածքն ու ծավալը: Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլուխներից (8 ենթագլուխ), եզրակացությունից, օգտագործված գրականության ցանկից և 2 հավելվածից: Աշխատության ծավալը 151 էջ է:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Ատենախոսության **ներածությունում** հիմնավորվում են թեմայի արդիականությունն ու հրատապությունը, ներկայացվում է թեմայի գիտական մշակվածության մակարդակը, առաջադրվում են աշխատանքի նպատակն ու խնդիրները, մեկնաբանվում են աշխատության մեթոդաբանական հիմքերը, հիմնավորվում են ատենախոսության գիտական նորույթը, տեսական և գործնական նշանակությունը:

Ատենախոսության առաջին գլուխը՝ **«Բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգը. տեսամեթոդաբանական վերլուծություն»**, բաղկացած է երկու ենթագլուխներից:

Առաջին ենթագլխում՝ **«Բնակչության սոցիալական պաշտպանություն» եզրույթը. տեսական ակնարկ**», ներկայացվում են բնակչության սոցիալական պաշտպանության ուսումնասիրման հիմնական հայեցակարգային մոտեցումները, վերլուծվում են «սոցիալական ռիսկ», «սոցիալական քաղաքականություն», «սոցիալական խոցելիություն», «սոցիալական պաշտպանվածություն», «սոցիալական անվտանգություն» հասկացությունները:

Բնակչության սոցիալական պաշտպանության ուսումնասիրման հայեցակարգային մոտեցումները ձևավորվել են *տնտեսագիտական տեսության* շրջանակներում, որոնք հիմնվում են *տնտեսագիտական տեսության դասական և նորդասական դպրոցների, քեյնսյան դպրոցի, ինստիտուցիոնալիզմի տեսության* վրա:

Տնտեսագիտության դասական դպրոցի ներկայացուցիչները բնակչության սոցիալական պաշտպանությունը դիտում էին որպես աղքատներին աջակցության տրամադրում, ընդ որում չկարևորելով այդ գործում պետության դերն ու մասնակցությունը: Բնակչության սոցիալական պաշտպանության հիմնախնդրին

անդրադարձել են նաև *քեյնսյան դպրոցի* ներկայացուցիչները, որոնց կարծիքով շուկան ընդունակ չէ ինքնակարգավորման, մասնավորապես՝ շուկայական տնտեսությունը ի վիճակի չէ ինքնուրույն «բուժելու» իրեն այնպիսի ախտերից, ինչպիսիք են գործազրկությունը, ինֆլյացիան, տնտեսական աճի ցածր տեմպերը: Ուստի շուկայական մեխանիզմը անպայմանորեն պետք է զսպվի և համալրվի պետական կարգավորումներով: Նորդասական դպրոցի ներկայացուցիչների կարծիքով որպեսզի իրացվի հասարակության յուրաքանչյուր անդամի՝ պետության կողմից սահմանված նվազագույն կենսամակարդակից ներքև չգտնվելու իրավունքը, անհրաժեշտ է վերաբաշխել ազգային եկամուտը: Ըստ էության, այս դպրոցի ներկայացուցիչները սոցիալական պաշտպանությունը դիտում են որպես հարուստների և աղքատների միջև առկա հակասությունների հաղթահարման միջոց: Բնակչության սոցիալական պաշտպանության հիմնախնդիրը քննարկվել է նաև *ինստիտուցիոնալիզմի տեսության* շրջանակներում, որի հիմնադիրն է համարվում ամերիկացի գիտնական Թ. Վերլենը (1857-1929թթ.): Ինստիտուցիոնալ մոտեցման ներկայացուցիչների կարծիքով սոցիալական պաշտպանության հիմնական նպատակը աշխատունակ քաղաքացիներին աշխատանքով ապահովելն է: Անաշխատունակ բնակչությունը պետք է պաշտպանված լինի սոցիալական ապահովագրության, սոցիալական օգնության, սոցիալական ապահովման տրանսֆերտային ծրագրերի միջոցով:

Այսպիսով՝ «բնակչության սոցիալական պաշտպանություն» հասկացության մեկնաբանության առաջին փորձերը կատարվել են տնտեսագիտական մոտեցումների շրջանակում, որոնք հիմնականում շեշտադրում են պետության դերն ու մասնակցությունը բնակչության սոցիալական պաշտպանության ապահովման գործում:

Կարևորելով սոցիալական դիսկերի կառավարման գաղափարը՝ անգլիացի հայտնի տնտեսագետ Ու. Բևերիջը (1879-1963թթ.) առաջինն էր, ով մեկնաբանեց սոցիալական պաշտպանությունը՝ որպես պետության և անհատի միջև հարաբերություն: Բևերիջը առաջարկում է սահմանել սոցիալական պաշտպանությունը՝ ելնելով վերջինիս հիմնական գործառույթից. փոխհատուցել կորցրած վաստակը:

20-րդ դարի 30-ական թվականներին Աբրահամ Էպստեյնի կողմից շրջանառության մեջ դրված «սոցիալական պաշտպանություն» հասկացությունը մինչ օրս չունի սպառիչ և հստակ մեկնաբանություն: Դրա հիմնական պատճառն այն է, որ այն ուսումնասիրվում է տարբեր գիտությունների կողմից և արժանանում տարաբնույթ մեկնաբանությունների:

Վերլուծելով «բնակչության սոցիալական պաշտպանություն» եզրույթի տարբեր սահմանումները՝ դրանք պայմանականորեն կարելի է խմբավորել երկու խմբում:

Առաջին խմբում ներառված սահմանումների համաձայն՝ որպես սոցիալական պաշտպանության օբյեկտ հանդես են գալիս միայն կյանքի դժվարին իրավիճակներում հայտնված մարդիկ: Սակայն սոցիալական պաշտպանության էությունը կայանում է նաև քաղաքացիների տնտեսական, քաղաքական, սոցիալական և այլ իրավունքների պաշտպանության մեջ: Հետևաբար սոցիալական պաշտպանությունը, ըստ երկրորդ խմբում ընդգրկված սահմանումների, չպետք է դիտել որպես բնակչության միայն առավել անապահով կամ սոցիալապես անպաշտպան խմբերին վերաբերող երևույթ: Հասարակության և նրա ինստիտուտների կողմից տնօրինվող ներուժի և միջոցների օգտագործման կարիքը ունեն նաև լիովին ապահովված քաղաքացիները, օրինակ, հիվանդության և բժշկական օգնության դիմելու անհրաժեշտության դեպքում:

«Բնակչության սոցիալական պաշտպանություն» եզրույթի բովանդակությունը սահմանելու համար անհրաժեշտ է սահմանել «սոցիալական պաշտպանություն» եզրույթի հասկացության ինչպես ապարտում ներառված մի շարք հասկացություններ, որոնց բովանդակության սպառիչ բացահայտումն ու ճշգրիտ սահմանումը առանցքային նշանակություն ունեն այս եզրույթը սահմանելու համար:

Ելնելով սոցիալական պաշտպանության և սոցիալական դիսկի միջև կապից՝ սոցիալական դիսկը մեկնաբանվում է՝ որպես անձի, սոցիալական խմբերի գործունեությունը կամ դրանից հրաժարվելը (անգործությունը) անորոշության պայմաններում: Ըստ էության «սոցիալական պաշտպանություն» հասկացության սահմանման ժամանակ կարևորվող մյուս հասկացությունը «սոցիալական քաղաքականությունն է»: Ենթազլխում քաղաքացիների սոցիալական պաշտպանությունը դիտվում է որպես նպատակ, որին հասնելու համար կարևորվում է սոցիալական քաղաքականությունը, և հետևաբար, սոցիալական քաղաքականության միջոցառումների իրագործման միջոցով իրականանում է սոցիալական պաշտպանությունը: «Բնակչության սոցիալական պաշտպանություն» եզրույթի բովանդակությունը քննարկելիս՝ ենթազլխում անդրադարձ է կատարվում այնպիսի եզրույթի, ինչպիսին «սոցիալական խոցելիությունն» է: Վերջինս սահմանվում է որպես օբյեկտիվ կամ սուբյեկտիվ պատճառներով անհատների և խմբերի կյանքում առաջացող այնպիսի վիճակ, երբ նրանց կենսական պահանջումները բավարարումը վտանգված է: «Սոցիալական անվտանգությունը» մեկ այլ հասկացություն է, որը կապված է «սոցիալական պաշտպանություն» հասկացության հետ: Սոցիալական անվտանգությունը ենթադրում է անձի, սոցիալական խմբերի, հասարակության կենսական կարևոր շահերի պաշտպանվածությունը արտաքին և ներքին վտանգներից: Փաստորեն սոցիալական անվտանգությունը առաջին հերթին

ենթադրում է մարդու իրավունքների իրականացում¹: Բնակչության սոցիալական պաշտպանության կատեգորիալ շարքը քննարկելիս՝ ենթազլխում կարևորվում է նաև «սոցիալական պաշտպանվածություն» հասկացությունը: Սոցիալական պաշտպանության հիմնախնդրի ուսումնասիրությամբ զբաղվող որոշ հետազոտողներ չեն անդրադառնում սոցիալական պաշտպանվածությանը, իսկ նրանք, ովքեր կարևորում են դա, տարբեր կերպ են մեկնաբանում վերջինիս բովանդակությունը: Մի շարք դեպքերում «սոցիալական պաշտպանություն» և «սոցիալական պաշտպանվածություն» եզրույթները նույնանում են բովանդակային տեսանկյունից: Վերլուծելով գիտական գրականության մեջ առկա «սոցիալական պաշտպանվածություն» եզրույթի տարբեր սահմանումները՝ ենթազլխում արվում է այն եզրահանգումը, որ «սոցիալական պաշտպանվածությունը» բազմակողմ եզրույթ է: Սոցիոլոգիական հետազոտություններում կարևորվում է սոցիալական պաշտպանվածությունը բնութագրող օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գնահատականների համատեղ կիրառումը: Եթե օբյեկտիվ ցուցանիշները ենթադրում են կենսական կարևոր պահանջմունքների բավարարման համար անհրաժեշտ իրական պայմանների առկայությունը, ապա սուբյեկտիվ գնահատականների ներքո ի նկատի ունեն այն, թե ինչպես են ընկալվում և գնահատվում այդ իրական պայմանները անձի կողմից: Ենթազլխում սոցիալական պաշտպանվածությունը դիտվում է որպես սոցիալական պաշտպանության համակարգի գործառնական արդյունավետությունը բնորոշող կարևոր ցուցիչ, քանի որ իրականում «...որքան բարձր է բնակչության սոցիալական պաշտպանվածության մակարդակը, այնքան ավելի արդյունավետ է իրականացվող սոցիալական պաշտպանությունը»²:

Ընդհանրացնելով՝ ենթազլխում եզրահանգվում է սոցիալական պաշտպանության հետևյալ մեկնաբանմամբ. սոցիալական պաշտպանությունը պետական և ոչ պետական մարմինների կողմից իրականացվող գործողությունների ամբողջությունն է, որն ուղղված է սոցիալական ռիսկերի կանխարգելմանը, ինչպես նաև դրանց հետևանքների մեղման կամ վերացման միջոցով կենսագործունեության բոլոր ոլորտներում բնակչության սոցիալական անվտանգության ապահովմանը:

Առաջին գլխի երկրորդ ենթազլխում՝ **«Բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի ուսումնասիրման սոցիոլոգիական մոտեցումները»**, հիմնավորվում է բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի սոցիոլոգիական վերլուծության տեսանկյունից համակարգային և կառուցվաքագործառնությային մոտեցումների կիրառման նախընտրելիությունը: Համակարգային

¹Տե՛ս Римащевская Н. М. Человеческий потенциал России и проблемы «сбережения населения» // Рос. Экон. Журн., 2004, N 9-10, էջ 22-40:

²Шеденков С.А. Социальная защита и условия местного самоуправления.– Белгород, 1995 ст. 28.

մոտեցումը հնարավորություն է տալիս բացահայտել հետազոտման օբյեկտի ամբողջությունը, վերհանել դրանում առկա բազմազան կապերը, ուսումնասիրել բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի նպատակը, տարրերը, վերջիններիս արտաքին և ներքին կապերը, համակարգի կողմից իրականացվող հիմնական նպատակային գործառույթները, բացահայտել արտաքին միջավայրից եկող «մարտահրավերները», «վտանգները», ինչպես համակարգի առանձին տարրերի, այնպես էլ ամբողջ համակարգի թաքնված պահուստները (ռեզերվները) ու զարգացման հնարավորությունները:

Սոցիալական պաշտպանությունը **սոցիալական բարդ համակարգ** է, քանի որ այն որոշակի ենթահամակարգերի կազմակերպված, ընդհանուր սկզբունքներով գործառող ամբողջություն է, որը գործառում է ոչ թե առանձին տարրերի տեսքով, այլ որպես դրանց միջև առկա փոխհարաբերությունների ամբողջական միավոր՝ համակարգ, որը մեծապես պայմանավորում է ենթահամակարգերի գործառույթների ուղղությունն ու նպատակները, փոխհարաբերությունների բնույթն ու առանձնահատկությունները:

Ենթագլխում որպես սոցիալական պաշտպանության համակարգի հիմնական ենթահամակարգեր առանձնացված են հետևյալ ենթահամակարգերը՝ սոցիալական ապահովագրությունը, սոցիալական օգնությունը, սոցիալական ծառայությունները: Բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի տարրերի գործառման տեսանկյունից կարևորվում է նաև *սոցիալական պաշտպանության իրավանորմա-տիրվային ենթահամակարգը*, որն իրենից ներկայացնում է սոցիալական պաշտպանության համակարգի գործառումը կարգավորող իրավանորմատիվային ակտերի ամբողջությունը: Վերոհիշյալ ենթահամակարգերից զատ ենթագլխում առանձնացվում են նաև բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի հետևյալ ենթահամակարգերը՝ սոցիալական պաշտպանության իրականացման պետական, մասնավոր, հասարակական սեկտորները, ՏԻՄ-երը, որոնց միջոցով բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգը գործառում է համապետական, տարածաշրջանային (մարզային), համայնքային մակարդակներում³:

Բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի սոցիոլոգիական վերլուծությունը ամբողջացնելու և հարստացնելու տեսանկյունից նախընտրելի է Թ. Պարսոնսի կողմից առաջարկված AGIL սխեմայի կիրառումը: Վերլուծելով բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգը ըստ այս սխեմայի՝ հնարավոր է պատասխանել հետևյալ հարցադրումներին՝ որքանով է բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգը հավասարակշռված, ամբողջական և կենսունակ:

³Տե՛ս Хамидуллин Н. К вопросу о понятиях «социальная политика» и «социальная защита населения» //Вестник ОГУ #7 (168), 2014, էջ 47:

Նպատակների առաջադրումը և դրանց իրագործումը վկայում է բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի կենսունակության մասին, քանզի համակարգը կենսունակ է այնքան ժամանակ, քանի դեռ այն կարող է առաջադրել նպատակներ և հասնել դրանց իրականացմանը: Սոցիալական պաշտպանության համակարգի վերջնանպատակը *բնակչության պաշտպանությունն է սոցիալական տարբեր դիսկերից:*

Սոցիալական պաշտպանության համակարգի՝ որպես օրգանական ամբողջության արդյունավետ գործառումը ենթադրում է նաև սոցիալական պաշտպանության որոշակի մոդելի (տիպանմուշի) ձևավորում: Այն ենթազվախում սահմանվում է՝ որպես *սոցիալական պաշտպանության համակարգի հիմքում դրված սկզբունքների ամբողջություն:* Սոցիալական պաշտպանության իդեալական մոդելների՝ որպես վերլուծական կառույցների, ներմուծումը նպատակահարմար է, քանի որ հիմք է ստեղծվում այս կամ այն պետության սոցիալական պաշտպանության համակարգի վերլուծության համար: Ենթազվախում ներկայացված են բրիտանացի գիտնականներ Ռ. Պինկերի, Ռ. Թիթմոսի, դանիացի գիտնական Է. Անդերսենի և բելգիացի գիտնական Ա. Սապիրի կողմից մշակված սոցիալական պաշտպանության մոդելների տիպաբանումները:

Առանձնահատուկ ուշադրության է արժանի դանիացի գիտնական Գ. Էսպինգ Անդերսենի կողմից մշակված սոցիալական պաշտպանության մոդելների տիպաբանումը: Ելնելով նրանից, թե պետական քաղաքականության գերակայությունների շարքում ինչ տեղ է զբաղեցնում սոցիալական պաշտպանությանն ուղղված քաղաքականությունը կամ ինչ մասնակցություն ունի պետությունը վերաբաշխողական գործընթացներում՝ Անդերսենը առանձնացնում է սոցիալական պաշտպանության հետևյալ մոդելները՝ ազատական կամ լիբերալ մոդել, պահպանողական կամ կոնսերվատիվ մոդել, սոցիալ-ժողովրդավարական մոդել⁴: Անդերսենի նորամուծությունը սույն դասակարգման մեջ այսպես կոչված, գաղափարախոսական, որպես ելակետային հենքի, առանձնացումն է:

Ազատական մոդելի համար բնութագրական է սոցիալական ապահովագրության, համընդհանուր պետական տրանսֆերտների, ինչպես նաև կարիքավորության գնահատման ընթացակարգի վրա հիմնված կենսաթոշակների ցածր մակարդակը: Եկամտի պահպանման սոցիալական ծրագրերը մեծ մասամբ ուղղված են դեպի ամենաաղքատները: **Պահպանողական մոդելի** դեպքում պետությունը իր հիմնական քաղաքական խնդիրն է համարում եկամուտների պաշտպանությունը: Ընդ որում, վերջինս աննշան ազդեցություն ունի հասարակության մեջ եկամուտների

⁴ St' u G. Esping-Andersen. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity Press & Princeton: Princeton University Press, 1990, էջ 9-34:

վերաբաշխման վրա և միջամտում է միայն այն դեպքում, երբ մարդու՝ ինքն իրեն ապահովելու հնարավորությունները սահմանափակ են: **Սոցիալ-ժողովրդավարական մոդելը**, որը գործում է, օրինակ, Շվեդիայում, ենթադրում է հավասար մեկնարկային հնարավորությունների ստեղծում, լրիվ զբաղվածություն և եկամուտների համահարթեցում բոլորի համար:

Վերոհիշյալ հեղինակների կողմից առաջարկված սոցիալական պաշտպանության մոդելների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ գոյություն չունի սոցիալական պաշտպանության մեկ մոդել, որը հավասարապես կիրառելի և արդյունավետ լինի բոլոր երկրների համար: Այն խիստ զգայուն է պետության, հասարակության պատմության, ազգային ավանդույթների նկատմամբ և մեծ հաշվով կախված է պետության առջև ծառայած մարտահրավերներից ու նպատակներից: Սովորաբար, թե սոցիալական պաշտպանության ինչպիսի տիպանմուշ է նախընտրում այս կամ այն երկիրը, նշվում է տվյալ երկրի սոցիալական պաշտպանության հայեցակարգում:

Ամփոփելով բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի տեսական վերլուծությունը՝ ենթազվխում արվում են հետևյալ եզրահանգումները. սոցիալական պաշտպանությունը գործառնական սեփական օրինաչափություններով և սկզբունքներով բնորոշվող օրգանական ամբողջություն է, **սոցիալական բարդ համակարգ**, որի նպատակը որևէ խոցելի խմբի կամ ամբողջ բնակչության պաշտպանությունն է սոցիալական տարբեր ռիսկերից:

Ատենախոսության երկրորդ գլուխը՝ **«Բնակչության սոցիալական պաշտպանության տիպանմուշների ձևավորումը և կերպափոխումները հետխորհրդային Հայաստանում»**, բաղկացած է երեք ենթագլխից:

Երկրորդ գլխի առաջին ենթագլխում՝ **«Բնակչության սոցիալական պաշտպանության խորհրդային համակարգի ժառանգությունը»**, բնութագրվում է խորհրդային Հայաստանում գործող սոցիալական պաշտպանության համակարգը, որից նորանկախ Հայաստանը ժառանգեց սոցիալական պաշտպանության իրականացման որոշակի մեխանիզմներ: Առանձնացվում են հետխորհրդային Հայաստանում բնակչության սոցիալական պաշտպանության նոր համակարգի ձևավորումը արդիական դարձնող հետևյալ գործոնները. ա) տնտեսական և քաղաքական կարգի փոփոխությունը, բ) տարերային աղետի և պատերազմի սոցիալական հետևանքների հաղթահարման անհրաժեշտությունը, գ) սոցիալական պաշտպանության հին համակարգի փլուզումը, դ) զանգվածային աղքատության ու գործազրկության ծավալման հետևանքով սոցիալական հիմնախնդիրների սրումը, ե) սոցիալական պաշտպանության նոր, հրատապ օգնության գործիքների գործադրման փաստը, զ) սոցիալական պաշտպանության կարիք ունեցող բնակչության թվի կտրուկ

աճը, է) սոցիալական պաշտպանության ոլորտը կանոնակարգող մի շարք օրենքների ընդունումը:

Հետխորհրդային Հայաստանում Խորհրդային Հայաստանից ժառանգություն ստացած սոցիալական պաշտպանության համակարգի կերպափոխման արդյունքում առանձնացվեցին սոցիալական պաշտպանության պետական հետևյալ մեխանիզմները՝ սոցիալական ապահովությունը, սոցիալական ապահովագրությունը և սոցիալական օգնությունը: Բացի այդ, նույնականացվեցին սոցիալական պաշտպանության կարիք ունեցող խմբերը: Դրան զուգահեռ բնակչության խոցելի խմբերի սոցիալական պաշտպանության ապահովման գործում որոշակի մասնակցություն և դերակատարություն ուներ նաև ոչ պետական սեկտորը, մասնավորապես՝ բարեգործական, հասարակական կազմակերպություններն ու եկեղեցին: Սոցիալական պաշտպանության մեխանիզմներից սոցիալական ապահովությունը և սոցիալական ապահովագրությունը լիարժեք չէին գործում: Պետության կողմից սահմանված սոցիալական երաշխիքները հնարավոր չէր ամբողջությամբ տրամադրել ֆինանսական ռեսուրսների սղության պատճառով: Իր հերթին, կենսաթոշակների, նպաստների, կրթաթոշակների չափերը բավարար չէին մարդկանց տարրական պահանջմունքները բավարարելու համար: Ինչ վերաբերում է սոցիալական ապահովագրության մեխանիզմին, ապա այն չէր կարող արդյունավետ գործել երկրում առկա աղքատության, գործազրկության մեծ ծավալների, սովերային տնտեսության պատճառով: Նման իրավիճակում սոցիալական պաշտպանության քիչ թե շատ արդյունավետ գործող մեխանիզմը սոցիալական օգնության մեխանիզմն էր:

Ըստ էության շուկայական հարաբերություններին անցնելու ճգնաժամային պայմաններում ՀՀ-ում սոցիալական պաշտպանության վերոհիշյալ մեխանիզմները առավելապես ուղղված էին բնակչության առանձին աղքատ խմբերին օգնելուն՝ կենսաթոշակների և նպաստների, միանվագ և պարբերական դրամական լրավճարների, բնամթերքի տրամադրման միջոցով: Փաստորեն գոյատևման ապահովումը և բացարձակ աղքատության⁵ հաղթահարումը (սրան էր ուղղված առաջին հերթին աղքատության ընտանեկան նպաստի ծրագիրը) դիտվում էին որպես ՀՀ բնակչության սոցիալական պաշտպանության դեռևս ամբողջովին չձևավորված համակարգի հիմնական նպատակներ: Սոցիալական պաշտպանության պասիվ ձևի գերակայումը վկայում է այն մասին, որ դեռևս անցում չէր կատարվել պետության միակողմանի պարտականություններից պետություն-քաղաքացի երկկողմանի պարտականություններին:

⁵Բացարձակ աղքատության դեպքում անձի, ընտանիքի եկամուտն այնքան փոքր է, որ այն չի ապահովում առաջին անհրաժեշտության ապրանքների ձեռքբերման հնարավորությունը:

Այսպիսով՝ այս փուլում տարերայնորեն ձևավորվել էր սոցիալական պաշտպանության մի տիպանմուշ, որը պայմանականորեն կարող ենք անվանել սոցիալական պաշտպանության «անցումային տիպանմուշ»: Այն ըստ էության սոցիալական պաշտպանության ազատական տիպանմուշի տարատեսակ էր:

Ատենախոսության երկրորդ գլխի երկրորդ ենթագլխում՝ **«Սոցիալական պաշտպանության «անցումային տիպանմուշի» կերպափոխումները Եվրոպական վերանայված սոցիալական խարտիային միանալուց հետո»**, վերլուծվում են ՀՀ սոցիալական պաշտպանության դեռևս ամբողջովին չձևավորված համակարգում, մասնավորապես՝ սոցիալական պաշտպանության իրավանորմատիվային ենթահամակարգում տեղի ունեցած փոփոխությունները Հայաստանի՝ Եվրոպական վերանայված սոցիալական խարտիային միանալուց հետո:

Եվրոպական վերանայված սոցիալական խարտիայի վավերացումը ՀՀ-ի կողմից (2004թ.) նախ և առաջ ենթադրում էր երկրի սոցիալական օրենսդրության համապատասխանեցումը Եվրոպական չափորոշիչներին: ՀՀ-ը վավերացրել է Եվրոպական վերանայված սոցիալական խարտիայի 13 հոդված և այլ հոդվածների ևս 18 կետեր⁶: Վավերացված հոդվածների պահանջներն ու բովանդակությունը հուշում են, որ ՀՀ-ն ստանձնել է միջազգային պարտավորություններ հիմնականում աշխատողների սոցիալական իրավունքների պաշտպանության գծով: Այս հոդվածներից գատ ՀՀ-ն վավերացրել է մի շարք հոդվածների առանձին կետերը: Դա նշանակում է, որ ՀՀ-ն արդի փուլում չի կարող ստանձնել հոդվածով սահմանված իրավունքի իրացումը ամբողջ ծավալով, սակայն քայլեր է ձեռնարկում այդ իրավունքը մասնակիորեն ապահովելու ուղղությամբ: Կարևոր է նշել այն հանգամանքը, որ Հայաստանի Հանրապետության կողմից չեն վավերացվել Եվրոպական վերանայված սոցիալական խարտիայի այնպիսի հոդվածներ, որոնք կապված են կոլեկտիվ պայմանագրերի կնքման, առողջության պաշտպանության, մասնագիտական ուսուցման, ընտանիքի սոցիալական, իրավական, տնտեսական պաշտպանվածության, տարեց մարդկանց սոցիալական պաշտպանվածության հետ:

Եվրոպական վերանայված սոցիալական խարտիային միանալու արդյունքում ՀՀ-ում ներմուծվեց «սոցիալական պաշտպանություն» եզրույթը, ըստ այդմ, վերանայվեցին բնակչության սոցիալական պաշտպանության հայեցակարգային հիմքերը՝ հաշվի առնելով յուրաքանչյուր քաղաքացու կենսաապահովման համար անհրաժեշտ և պետության կողմից սահմանված սոցիալական երաշխիքների տրամադրման առաջնահերթությունը: Դրա համար ստեղծվեց անհրաժեշտ նորմատիվային հիմք,

⁶Տե՛ս Acceptance of provisions of the Revised European Social Charter (1996) www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Presentation/ProvisionTableRevOct2011.pdf, 11.11.2015թ., ժամը 13:00:

մասնավորապես՝ 2004 թվականի մարտի 16-ին ընդունվեց «Կենսաապահովման նվազագույն զամբյուղի և կենսաապահովման նվազագույն բյուջեի մասին» ՀՀ օրենքը, իսկ 2005 թվականի հոկտեմբերի 24-ին՝ «Սոցիալական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքը:

Այսպիսով՝ Եվրոպական վերանայված սոցիալական խարտիային միանալուց հետո ՀՀ-ում սոցիալական պաշտպանությանն առնչվող նորմատիվ-իրավական մի շարք փաստաթղթերում սկսեց կիրառվել «սոցիալական պաշտպանություն» եզրույթը, սակայն գործող սոցիալական պաշտպանության մոդելը չփոխվեց, ինչպես նաև ամբողջովին չձևավորվեց սոցիալական պաշտպանության նոր համակարգը՝ սոցիալական պաշտպանության մեխանիզմներից առավելապես սոցիալական օգնության մեխանիզմի կարևորման հետևանքով:

Երկրորդ գլխի երրորդ ենթագլխում՝ **«Սոցիալական պաշտպանության տիպանմուշի կերպավորումը՝ որպես սոցիալական ոլորտում իրականացվող բարեփոխումների հետևանք»**, մանրամասն դիտարկված են ՀՀ սոցիալական պաշտպանության ոլորտում իրականացվող բարեփոխումների, մասնավորապես՝ բնակչությանը մատուցվող սոցիալական ծառայությունների կազմակերպչական և բովանդակային հիմնախնդիրների փոփոխությունները և դրանց ազդեցությունը սոցիալական պաշտպանության տիպանմուշի վրա:

Վերջին տարիներին ՀՀ սոցիալական ոլորտում իրականացվող բարեփոխումները նպատակ են հետապնդում արձագանքել ոչ միայն առկա կարիքներին, այլ նաև կանխատեսել հետագա ռիսկերը և կառավարել դրանք: Իրականացվող բարեփոխումները ներառում են որոշակի հայեցակարգային փոփոխություններ կենսաթոշակային ապահովության, զբաղվածության, երեխաների պաշտպանության, սոցիալական աջակցության, սոցիալական ծառայությունների ոլորտներում: Բարեփոխումների արդյունքում սկսեց կարևորվել սոցիալական քաղաքականության ակտիվ ձևը: Վերջինիս ներմուծումը ենթադրում է անցում «սոցիալական գործողության ալգորիթմին»: Այն իր հերթին ենթադրում է սոցիալական օգնության տրամադրման գործընթացում հասցեականության փոփոխություն այն քաղաքացիների պարագայում, ովքեր օբյեկտիվ տնտեսական դժվարություններ ունենալով հանդերձ շահագրգիռ են վերականգնելու իրենց աշխատանքային ակտիվությունն ու սոցիալական դրական կապերը: Ավելին, նշված ալգորիթմը ենթադրում է նաև նախապայմանների առաջադրում անգամ պասիվ օգնության ձևերի տրամադրման գործընթացում՝ նպատակ ունենալով գործողության մղել նաև քրոնիկ պասիվ համարվող խմբերին: Ըստ էության բարեփոխումների արդյունքում փոփոխվեց սոցիալական օգնության տրամադրման գործընթացում հասցեականության սկզբունքը, սկսեց կարևորվել սոցիալական ապահովագրության մեխանիզմը:

Հարկ է նշել, որ իրականում ՀՀ-ում սոցիալական օգնության ակտիվ և պասիվ ձևերը կոնկրետ սոցիալական խմբերի պարագայում կիրառվում են չկապակցված, ինչը վկայում է այն մասին, որ վերոնկարագրյալ «սոցիալական գործողության ալգորիթմը» դեռևս ամբողջությամբ չի գործում:

Անդրադառնալով վերջին շրջանում դոնոր կազմակերպությունների կողմից իրականացվող մի շարք նորամուծություններին՝ ենթազվեստ կարևորվում է գործողությունների տրամաբանության հաջորդականության պահպանումը՝ օրենսդրություն, նոր ծառայությունների ստեղծում, առկա ծառայությունների վերանայում և կարողությունների զարգացում: Հետևություն է արվում, որ բարեփոխումների անհետեւողական իրագործումը հանգեցրել է սոցիալական պաշտպանության գոյություն ունեցող մեխանիզմների անարդյունավետ գործառնանը, ինչպես նաև սոցիալական պաշտպանության էկլեկտիկ տիպանուշի ձևավորմանը: Ըստ էության, այժմ ՀՀ-ում դժվար է նույնականացնել սոցիալական պաշտպանության որևէ կոնկրետ տիպանուշ՝ ոչ ազատական, ոչ պահպանողական և ոչ էլ սոցիալ-ժողովրդավարական: Մինչույն ժամանակ բարեփոխումների արդյունքում սոցիալական պաշտպանության գոյություն ունեցող տիպանուշում առավել ընդգծվեցին ազատական տիպանուշի որոշակի գծեր՝ դարձնելով այն ոչ միայն էկլեկտիկ, այլև հակասական:

Ատենախոսության երրորդ գլուխը՝ «**ՀՀ-ում սոցիալական պաշտպանության համակարգի ձևավորումը ավարտին հասցնելու ուղիները**», բաղկացած է երեք ենթագլխից:

Երրորդ գլխի առաջին ենթագլխում՝ «**ՀՀ բնակչության սոցիալական պաշտպանվածության վիճակը. օբյեկտիվ ցուցանիշների և սուբյեկտիվ ընկալումների համադրում**», հետխորհրդային Հայաստանում բնակչության սոցիալական պաշտպանվածության օբյեկտիվ մակարդակը և սուբյեկտիվ ընկալումները պարզելու նպատակով սոցիալական պաշտպանվածությունը բնութագրող մի շարք օբյեկտիվ ցուցանիշներ համադրվել են սոցիալական պաշտպանվածության սուբյեկտիվ գնահատականների հետ, որոնք ստացվել են էմպիրիկ հետազոտությունների արդյունքում: Ենթազվեստ վերլուծված են ՀՀ բնակչության սոցիալական պաշտպանվածությունը բնութագրող հետևյալ օբյեկտիվ ցուցանիշները՝ Հայաստանի «Մարդկային ներուժի զարգացման» ինդեքսը, նվազագույն և միջին աշխատավարձերը, կենսաթոշակները, նվազագույն սպառողական զանբյուրը, բնակչության դրամական եկամուտները՝ ներառյալ աշխատանքային եկամուտները, սոցիալական տրանսֆերտները, բոլոր տեսակի վաճառքներից ստացված եկամուտները և այլ դրամական մուտքերը:

Ընդհանուր առմամբ արձանագրվում է նվազագույն աշխատավարձի ու կենսաթոշակների աճ, սակայն դրանք հիմք չեն տալիս պնդելու, որ սոցիալական անպաշտպանվածության հիմնախնդիրը լուծված է՝ պայմանավորված նվազագույն

աշխատավարձով առաջնային կարիքների բավարարման անհնարինությանը: Ըստ էության, գործ ունենք «աշխատավարձ ստացող աղքատների» օբյեկտիվ գոյության հետ: Ենթագլխում դիտարկված են բնակչության սոցիալական պաշտպանվածության օբյեկտիվ պատկերի փոփոխությունները: Առանձին դիտարկված են նաև բնակչության սոցիալական պաշտպանվածության սուբյեկտիվ գնահատականները: Չնայած օբյեկտիվ պայմանների որոշակի բարելավմանը, սուբյեկտիվ գնահատականները շարունակում են մնալ ցածր:

Երրորդ գլխի երկրորդ ենթագլխում **«ՀՀ բնակչության սոցիալական պաշտպանության գործող համակարգը. կառուցվածքագործառուության վերլուծություն»**, հիմնավորվում է, որ ՀՀ-ում բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգը դեռևս ամբողջովին չի ձևավորվել՝ ելնելով համակարգի հավասարակշռության, ամբողջականության և կայուն գործառման պարսոնայան մեկնաբանությունից: Համակարգը կարիք ունի լրացվելու հարմարման, նպատակադրման, ներառման, մշակութային նմուշների պահպանման գործառույթներով:

Ըստ էության, ՀՀ-ում տեղի ունեցող արդի սոցիալական բարեփոխումների արդյունքում սոցիալական օգնությունից զատ սկսեց կարևորվել նաև սոցիալական ապահովագրությունը՝ որպես սոցիալական ռիսկերի կանխարգելման մեխանիզմ: Ինչ վերաբերում է սոցիալական պաշտպանության համակարգի *նպատակադրման և այդ նպատակների իրականացման գործառույթին, ապա* դրանք ոչ միայն հստակ ձևակերպված չեն, այլ նաև որոշ նպատակներ, ինչպես օրինակ, *ազգային ավանդույթների և առանձնահատկությունների պաշտպանությանը նպաստելը, միջազգային փորձից և ազգային ավանդույթներից բխող միջոցներն ու մեխանիզմները արդյունավետ կերպով համադրելը*⁷, անմիջական առնչություն չունեն սոցիալական պաշտպանության համակարգի հիմնական, առաջնային նպատակների հետ: Ինչ վերաբերում է ներառմանը, ապա վերլուծելով ՀՀ-ում սոցիալական պաշտպանության իրականացման պետական, հասարակական և մասնավոր սեկտորների, ինչպես նաև ՏԻՄ-երի միջև փոխազդեցությունը, գալիս ենք այն եզրահանգման, որ այդ տարրերի միջև փոխազդեցությունը բավականին թույլ է, իսկ որոշ տարրերի միջև էլ՝ ընդհանրապես բացակայում է:

Այսպիսով՝ ՀՀ-ում սոցիալական պաշտպանության «էկլեկտիկ» տիպանմուշի բնույթը, սոցիալական պաշտպանության գործող պատասխանատուների միջև թույլ համագործակցությունը, իսկ որոշ դեպքերում նաև՝ վերջինիս բացակայությունը, ինչպես նաև սոցիալական պաշտպանության գործուն մեխանիզմների սակավությունը

⁷Տե՛ս ՀՀ կառավարության 2010 թվականի ապրիլի 15-ի N 452-Ն որոշման հավելված N 1:

վկայում են այն մասին, որ ՀՀ-ում սոցիալական պաշտպանության համակարգը դեռևս չի ձևավորվել:

Երրորդ գլխի երրորդ ենթագլխում՝ «ՀՀ-ում բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի ձևավորման հնարավորություններն ու ուղիները», ներկայացված են ՀՀ-ում սոցիալական պաշտպանության համակարգի ստեղծմանը խոչընդոտող հիմնախնդիրները և դրանց լուծման ուղիները՝ իրականացված որակական հետազոտության արդյունքների հիման վրա:

Ենթագլխում առանձնացված է ՀՀ-ում սոցիալական պաշտպանության համակարգի ստեղծմանը խոչընդոտող հիմնախնդիրների հետևյալ տիպաբանումը. հիմնախնդիրներ՝ կապված ա. ՀՀ սոցիալական պաշտպանության գործող տիպանմուշի, բ. սոցիալական պաշտպանության մեխանիզմների գործառույժն ապահովող օրենսդրական դաշտում գաղափարական հենքի անհստակության, գ. սոցիալական պաշտպանության մեխանիզմների իրավակիրառ պրակտիկայի հետ: Մասնավորապես՝ կիրառվող տիպանմուշում որպես սոցիալական պաշտպանության օբյեկտ կյանքի դժվարին իրավիճակներում հայտնված անձինք են, ինչը հակասում է ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարության դրույթներին: Օրենսդրությամբ հստակ տարանջատված չեն բնակչության սոցիալական պաշտպանության հիմնական սուբյեկտները (դերակատարները) և նրանց լիազորությունները և չնայած պաշտոնապես հայտարարված սոցիալական պաշտպանության կազմակերպման ապակենտրոնացման գործընթացին, պետությունը շարունակում է մնալ հիմնական սուբյեկտը այս ոլորտում: ՀՀ-ի կողմից առ այսօր վավերացված չեն Եվրոպական վերանայված սոցիալական խարտիայի՝ բնակչության առանձին խմբերի սոցիալական պաշտպանությանը և աղքատությունից ու սոցիալական անարդարությունից քաղաքացիների պաշտպանվածությանը առնչվող հոդվածները: Ինչ վերաբերում է սոցիալական պաշտպանության մեխանիզմներին, ապա նոր է դրանց տեսականին և առավելապես կարևորվում է սոցիալական օգնությունը: Հիմնախնդիր է նաև անհամաչափ ֆինանսավորումը և դրա կենտրոնացումը առավելապես շուրջօրյա հաստատությունների մասով, որոնք ծախսատար են և ոչ արդյունավետ: Լրացուցիչ սոցիալական օգնությունից արտոնությունների տեսքով օգտվում են այն քաղաքացիները, ովքեր ենթադրվում է, որ արդեն իսկ ունեն եկամտի որոշակի աղբյուր՝ կենսաթոշակ, նպաստ և այլն, մինչդեռ դիսկալիին վիճակում հայտնված որոշակի սոցիալական խմբերը՝ ոչ: Դերակատարների ներգրավման հետ կապված՝ հարկ է նշել, որ հասարակական և մասնավոր սեկտորները շարունակում են մնալ անհաղորդ: Ի լրումն, հիմնախնդիր է նաև սոցիալական պաշտպանություն իրականացնող մասնագետների կոմպետենտությունն ու մոտիվացիան:

Վերոնշյալ հիմնախնդիրների լուծման նպատակով ատենախոսության մեջ առաջադրվում են հետևյալ առաջարկությունները. Ա. Վավերացնել Եվրոպական

վերանայված սոցիալական խարտիայի՝ բնակչության առանձին խմբերի սոցիալական պաշտպանությանն առնչվող հողվածները, բ. հստակեցնել սոցիալական պաշտպանության գործող «պսևդո համակարգի» գաղափարական հենքը, համակարգի հիմնական, առաջնային նպատակը համարել բնակչության պաշտպանությունը սոցիալական տարբեր դիսկերից, գ. ընդունել «Բնակչության սոցիալական պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք, որը թույլ կտա «ընդլայնել» ա. սոցիալական պաշտպանության օբյեկտը խոցելի խմբերից դեպի սոցիալական դիսկերից պաշտպանություն և բ. սուբյեկտները՝ պետությունից ՏԻՄ, հասարակական և մասնավոր հատված, դ. սահմանել պետական սոցիալական երաշխիքները՝ սոցիալական օգնության, ինչպես նաև սոցիալական ապահովագրության մասնակցային մեխանիզմների միջոցով՝ հասնելու մարդկանց ինքնաբավությանը, ե. խթանել մասնավոր ներդրումները ՀՀ բնակչության սոցիալական պաշտպանության մեխանիզմներում՝ մասնավորապես՝ զարգացնել մասնավոր սեկտորի և պետության միջև համագործակցությունը՝ ստեղծելով համագործակցության համար անհրաժեշտ ինստիտուցիոնալ հենք, ինչպես նաև սահմանել արտոնություններ մասնավոր սեկտորի համար՝ անհատույց ներդրումներ կատարելու դիմաց, գ. խթանել պետություն-հասարակական սեկտոր կառուցողական հարաբերությունների հաստատմանը՝ կարևորելով սոցիալական պատվերի ձևավորման գաղափարը, է. խթանել քաղաքացիների մասնակցությունը՝ ուղղված սեփական անձի նյութական ապահովվածության, ինքնաբավության, ինքնապաշտպանության ապահովմանը, ը. ուժեղացնել սոցիալական պաշտպանության ապահովագրական սկզբունքներն ու մեխանիզմները՝ վարձու աշխատողների, գործատուների, ինքնազբաղվածների մասնակցությամբ՝ կանոնակարգելով համակարգի դերակատարների միջև փոխադարձ կապերը, թ. ընդլայնել սոցիալական պաշպանությանն ուղղված ծառայությունների տեսականին՝ հատկապես կարևորելով վերականգնողական, խորհրդատվական, ինչպես նաև սոցիալական աշխատանքի ծառայությունների զարգացումը, ժ. կառուցակցել սոցիալական պաշտպանության մոդելը՝ ա. քաղաքացիների սպասումների և պետության երաշխիքների փոխհամաձայնեցման, բ. սոցիալական պաշտպանություն իրականացնող սուբյեկտների միջև լիազորությունների բաշխման միջոցով:

Ատենախոսության **եզրակացության** մեջ ներկայացված է ատենախոսության ամփոփումը:

Ա. Բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի սոցիոլոգիական վերլուծության տեսանկյունից, նախ և առաջ, նախընտրելի է կիրառել համակարգային մոտեցումը, քանի որ այս մոտեցումը հնարավորություն է տալիս բացահայտել հետազոտման օբյեկտի ամբողջությունը, վերհանել դրանում առկա բազմազան

կապերը և միավորել դրանք մեկ ընդհանուր տեսական մոդելում: Բացի այդ, կառուցվածքագործառնության մոտեցման, մասնավորապես Թ. Պարսոնսի կողմից առաջարկված AGIL սխեմայի կիրառումը հնարավորություն է տալիս հարստացնելու և ամբողջացնելու բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի սոցիոլոգիական վերլուծությունը:

Բ. Հաշվի առնելով բնակչության սոցիալական պաշտպանվածության գնահատման օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ ցուցանիշների կիրառման առանձնահատկությունները, ինչպես նաև հետխորհրդային Հայաստանում բնակչության սոցիալական պաշտպանվածության ուսումնասիրման ոչ բավարար մակարդակը, առավել նպատակահարմար է վերլուծել ինչպես օբյեկտիվ ցուցանիշները, այնպես էլ սուբյեկտիվ գնահատականները հետխորհրդային Հայաստանում բնակչության սոցիալական պաշտպանվածության մակարդակը ուսումնասիրելու համար:

Գ. Բնակչության սոցիալական պաշտպանվածության մակարդակը բնութագրող մի շարք օբյեկտիվ ցուցանիշների և սուբյեկտիվ գնահատականների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հետխորհրդային Հայաստանում սոցիալական անպաշտպանվածության հիմնախնդիրը ընդհանուր առմամբ հաղթահարված չէ:

Դ. Շուկայական հարաբերություններին անցնելու ճգնաժամային պայմաններում ՀՀ-ում ձևավորվել էր սոցիալական պաշտպանության «անցումային տիպանմուշ», որն ըստ էության սոցիալական պաշտպանության ազատական տիպանմուշի տարատեսակ էր: Սոցիալական պաշտպանության հին համակարգը փլուզվել էր, այն փոխարինվել էր հրատապ արձագանքման պրակտիկայով: Սոցիալական պաշտպանության նոր համակարգի հիմքերը մշակված չէին, բայց պետությունը, ըստ սովորության, փորձում էր լուծել ընթացիկ խնդիրները:

Ե. Եվրոպական վերանայված սոցիալական խարտիային միանալուց հետո ՀՀ-ում սոցիալական պաշտպանության գործող տիպանմուշը չփոխվեց, ինչպես նաև ամբողջովին չձևավորվեց սոցիալական պաշտպանության նոր համակարգը՝ սոցիալական պաշտպանության մեխանիզմներից առավելապես սոցիալական օգնության մեխանիզմի կարևորման հետևանքով:

Զ. ՀՀ-ում արդի սոցիալական բարեփոխումների անհետևողական իրագործումը հանգեցրել է սոցիալական պաշտպանության գոյություն ունեցող մեխանիզմների անարդյունավետ գործառնանը, ինչպես նաև սոցիալական պաշտպանության էկլեկտիկ տիպանմուշի ձևավորմանը:

Է. ՀՀ-ում բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգը դեռևս ամբողջովին չի ձևավորվել՝ ելնելով համակարգի հավասարակշռության, ամբողջականության և կայուն գործառնման պարսոնսյան մեկնաբանությունից: Համակարգը կարիք ունի լրացվելու հարմարման, նպատակադրման, ներառման, մշակութային նմուշների պահպանման գործառնություններով:

Ը. Աշխատանքում վերհանված են ՀՀ-ում սոցիալական պաշտպանության համակարգի ստեղծմանը խոչընդոտող հիմնախնդիրները և ներկայացված են դրանց լուծմանն ուղղված առաջարկներ:

Ատենախոսության հիմնական դրույթներն արտացոլվել են հեղինակի հետևյալ հրապարակումներում.

1. **Յարմալյան Մ.** «Սոցիալական պաշտպանություն» եզրույթի բովանդակությունը. կատեգորիալ վերլուծություն» // «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Սոցիոլոգիա, Տնտեսագիտություն», 2016 № 2 (20), էջ 21-27:
2. **Յարմալյան Մ.** «Բնակչության սոցիալական պաշտպանվածությունը հետխորհրդային Հայաստանում» // «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Սոցիոլոգիա, Տնտեսագիտություն», 2016 № 1 (19), էջ 3-11:
3. **Յարմալյան Մ.** «ՀՀ բնակչության սոցիալական պաշտպանության ներկա համակարգի գաղափարախոսական հենքի հստակեցման և սոցիալական պաշտպանության ազգային մոդելի մշակման անհրաժեշտությունը» // «Այլընտրանք» գիտական հանդես, 2015 № 4, հոկտեմբեր-դեկտեմբեր, էջ 342-347:
4. **Յարմալյան Մ.** «Բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգային, կառուցվածքագործառույթային և ինստիտուցիոնալ վերլուծություն», ԵՊՀ ՈՒԳԸ գիտական հոդվածների ժողովածու, 2015, 1.7 (10), հասարակական գիտություններ, էջ 15-21:
5. **Յարմալյան Մ.** «Բնակչության սոցիալական պաշտպանության համակարգի և մոդելի ձևավորումը հետխորհրդային Հայաստանում» // «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Սոցիոլոգիա, Տնտեսագիտություն», 2014 (№ 1), էջ 17-26:
6. **Յարմալյան Մ.** «Բնակչության սոցիալական պաշտպանություն» հասկացության մեկնաբանումը, // «Մանկավարժական միտք», 2014 (3-4), էջ 253-259:

Ярмалоян Марине Самвеловна

**Система социальной защиты населения в постсоветской
Армении: социологический анализ**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата социологических наук по специальности 22.00.01 - «Методология социологических исследований, теории, социальные технологии и процессы».

Защита состоится в 15:00 23-го июня 2017 года в ЕГУ на заседании специализированного совета Философии и социологии 013 ВАК РА, по адресу: 0025, г. Ереван, улица Х. Абовяна 52а, Ереванский государственный университет.

РЕЗЮМЕ

Система социальной защиты, которая обеспечивает безопасное существование населения, предотвращает социальные риски и их последствия, является важнейшим звеном институционального общественного механизма во всех более или менее развитых странах мира.

Анализ процесса формирования системы социальной защиты в постсоветской Армении показывает, что независимая Армения унаследовала от советской только отдельные элементы канувшей в Лету протекционистской системы социальной защиты, которая функционировала на основе социально-демократической модели и финансировалась по остаточному принципу.

В первые десятилетия независимости формирование новой системы социальной защиты происходило весьма динамично, но спонтанно, отвечая нуждам резко возросшего числа социально незащищенного населения, которое с трудом адаптировалось в условиях резкого перехода от одной системы общественных отношений к другой, экономического кризиса, экологического бедствия и войны.

Термин «социальная защита» стал применяться в Армении после ратификации Европейской социальной хартии, когда наметился переход к европейской модели социальной защиты. На практике этот переход не мог приобрести и не приобрел реальные черты и необходимое ускорение, прежде всего потому, что Армения не спешила ратифицировать те статьи Европейской социальной хартии, которые могли обеспечить внедрение европейской системы социальной защиты. Анализ показывает, что ратификация не привела к изменению существующей в стране практики социальной защиты. В стране продолжалось осуществление несистемной социальной защиты с помощью отдельных механизмов социальной

защиты, таких как социальное вспомоществование и социальное страхование, которые функционировали вне системной связи с другими элементами механизма социальной защиты. Вместе с тем нарастание общественной потребности в социальной защите и острота насущных социальных проблем стимулировали реформирование действующего механизма социальной защиты. Рассмотрение процесса реформации социальной сферы показывает, что она также происходила не системно, сопровождаясь увеличением числа моделей и принципов, оплодотворяющих социальные действия, направленные на социальную защиту. По сути, несистемная реформация в сфере социальной защиты внедряла в армянскую действительность принципы и узловые схемы либеральной модели социальной защиты. Она ознаменовалась формированием эклектичной модели социальной защиты. Для описания целостной картины, проблем и противоречий, накопившихся в сфере социальной защиты в работе проводится анализ адекватности сложившейся модели социальной защиты потребностям и социальным традициям армянского общества. На основе сравнения статистических данных и результатов социологических исследований в работе делается вывод о нерешенности проблемы социальной защиты. В поисках причин анализируются параметры действующего механизма социальной защиты. Делается вывод о незавершенности процесса формирования целостной и эффективно функционирующей системы социальной защиты, идентифицируются нефункциональные звенья и узкие места существующего механизма социальной защиты, рассматриваются причины его недостаточной эффективности. Проводится поиск действенных путей завершения процесса формирования целостной и функциональной системы социальной защиты, отвечающей потребностям и особенностям современного армянского общества.

Yarmaloyan Marine Samvel

**Social protection system of the population in post-Soviet Armenia:
A sociological analysis**

Dissertation submitted in fulfillment of the scientific degree of the doctor of sociology (PhD), under the speciality 22.00.01 – “Methodology of sociological research, theory, social technologies and processes”. The public defense of the dissertation will take place on June 23, 2017 at 15.00 in the Yerevan State University, at 013 «Philosophy and Sociology» SCC RA Specialized Council section (Address: 0025, Yerevan, Abovyan street 52a).

ABSTRACT

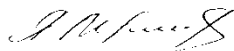
A social protection system that ensures the safe existence of a population, preventing social risks and their consequences, is an essential link in the institutional social mechanism in most developed country in the world.

In analyzing how the social protection system formed in post-Soviet Armenia, data shows that an independent Armenia inherited from the Soviet Armenia only certain elements of the protectionist social system that is now extinct. This system was based on a socio-democratic model that was financed by a residual principle.

In the first decades of independence the new social protection system was built dynamically and spontaneously, responding to the needs of a sharply increased number of socially unprotected people. Aside from transitioning from the Soviet system of social care, independent Armenia was challenged by economic crisis, ecological disaster, and war.

The term «social protection» began to be applied in the Armenian context after the ratification of the European Social Charter, outlining a transition to a European model of social protection. In practice, this transition did not occur fast enough, primarily because Armenia was not in a hurry to ratify articles within the European Social Charter that could ensure the implementation of the European system of social protection. The analysis shows that the ratification did not lead to a change in social protection in practice. Armenia continued to implement unsystematic social protection

measures through separate social protection mechanisms, including social assistance and social insurance. At the same time, the growing social need for social protection and the urgency of pressing social problems stimulated the reform of the existing social protection mechanism. History of social reform shows that it also did not take place systematically through models and principles that fertilize social actions aimed at social protection. In fact, non-systemic reformation in the sphere of social protection introduced principles and nodal schemes of the liberal model of social protection, based in the Armenian reality, leading to an eclectic model of social protection. To describe the entire picture of what social protection was, the analysis was conducted of how appropriate the existing model of social protection was to the needs and social traditions of the Armenian society. By comparing statistical data and the results of sociological research, the dissertation draws a conclusion considering a complete and sufficient model for social protection has not yet manifest. The parameters of the current social protection mechanisms are being analyzed in order to determine exactly why it has not yet manifest. It has been concluded that the process of forming a holistic and effectively functioning social protection system is incomplete; the non-functional links and bottlenecks of the existing social protection mechanism are identified and the reasons for its ineffectiveness are considered. The dissertation also posits effective methods to complete the process of forming a holistic and functional social protection system that meets the needs and characteristics of modern Armenian society.

A handwritten signature in cursive script, likely belonging to the author of the dissertation.